

tualnej i kipiał humorem, opuścił nas na zawsze już kilka miesięcy później. Uroczystości żałobne, podczas których Go pożegnaliśmy, odbyły się w dniu 10 lipca 2019 na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Podczas nabożeństwa żałobnego pożegnał Go ks. dr Tomasz Perz, autor doktoratu poświęconego Jego filozoficznemu poglądom. Podczas odprowadzania Profesora na miejsce ostatniego spoczynku wydarzył się też nieoczekiwanie wzruszający swoją symboliką incydent: konduktowi żałobników przez dłuższy czas towarzyszyła piękna ruda wiewiórka, która również odprowadzała Profesora skacząc z nagrobka na nagrobek wzdłuż cmentarnej alejki.

Na zakończenie chciałabym powtórzyć kilka słów wypowiedzianych przeze mnie podczas ostatniego

pożegnania Profesora w dniu Jego pogrzebu. Nie powinniśmy zapominać, że rozwój wiedzy to nie tylko dokonywanie nowych odkryć, ale również dbałość o to, by już istniejące osiągnięcia nie były zapomniane. Prof. Chmurzyński z ogromną pasją działał na obydwu tych polach. Podczas pracy nad swoim ukończonym słownikiem poświęcał niezwykle dużo czasu i uwagi perfekcyjnemu opracowywaniu biogramów wielu stosunkowo mało znanych badaczy zachowania, którzy jedynie dzięki Niemu zostali ocaleni od zapomnienia. Mam więc ogromną nadzieję, że i także i On nie zostanie przez nas zapomniany.

*Prof. dr hab. Ewa J. Godzińska
Uczennica Profesora Chmurzyńskiego*

Renate Hudak, Harald Harazim, Schnell, einfach, blüht! Pflegeleichte Blumenbeete für jeden Garten, (Szybko, łatwo, kwitnie! Łatwe do uprawy rabaty kwiatowe w każdym ogrodzie), ss.144, Stuttgart (Hohenheim) 2019, Eugen Ulmer KG, ISBN 978-3-8186-0085-3, www.ulmer.de

Książka Renate Hudak i Haralda Harazima „Szybko, łatwo, kwitnie! Łatwe do uprawy rabaty kwiatowe” stanowi istotne wydarzenie publikacyjne w zakresie zakładania rabat kwiatowych i ogrodów. Przy tym pojęcie „rabaty kwiatowej” rozumiane jest szeroko jako zakładanie nasadzeń bylinowych o różnorodnym charakterze. Przekracza ona rozumienie angielskiej „rabaty mieszanej” („Mixed Borders”), tak charakterystycznej w Wielkiej Brytanii. Ta ostatnia obejmuje głównie byliny, ale także rośliny drze-

wiaste (przede wszystkim róże), z pięknymi, dużymi kwiatami. Autorami omawianej książki o rabatach bylinowych jest małżeństwo Renate Hudak i Haralda Harazima. R. Hudak jest pracownikiem w Ogrodzie Botanicznym w Augsburgu, gdzie odpowiedzialna jest za pracę popularyzacyjną, kształcenie w zakresie podstaw ekologicznych ogrodnictwa, a także doradztwo w zakresie zakładania ogrodów. Książka R. Hudak i H. Harazima składa się z trzech części, które wyczerpują podstawy wiedzy w zakresie zakładania rabat kwiatowych. Noszą one następujące tytuły: „Byliny wprowadzane celowo na scenę” (s.4-17); „Moduły – co pasuje razem” (s.18-117); „Działania na rzecz łatwej opieki nad bylinami” (s.118-137) oraz „Serwis”. Ten ostatni obejmuje: „Skorowidz roślin”; „Szybko znaleźć” (najważniejsze pojęcia ogrodnicze); „Ważne adresy i źródła zaopatrzenia w rośliny”; „Do dalszego czytania” (strony internetowe, książki); „O autorach”.

Charakter wprowadzający ma część „Byliny wprowadzane celowo na scenę”. Można tutaj wskazać następujące podstawowe rozważania: „Podstawowa wiedza o stanowiskach” i „Podstawowa wiedza o kształtowaniu nasadzeń bylinowych”. Głównym celem działań autorów są piękne rabaty kwiatowe w ciągu całego roku. Przy tym wskazuje się na określone rośliny na odpowiednim stanowisku.

Tworzenie nasadzeń bylinowych wymaga dobrej znajomości stosowanych roślin. Wyróżnia się zazwyczaj „główne byliny” (niem. „Hauptdarsteller”, inaczej „Leitstauden”). Są to gatunki, które są szczególnie duże (bujne), wykazują one charakterystyczną formę wzrostu, są także długowieczne. „Główne byliny” tworzą przy tym „szkielet nasadzeń”. Obok wymienionych powyżej bylin wyróżnia się „dodatkowe byliny” (niem. *Nebendarsteller*) – są to byliny wiosenne

i wczesnoletnie, jak też byliny późnoletnie i jesienne. Obok „głównych bylin” i „dodatkowych bylin” wyróżnić można jeszcze tzw. *statystów*. Wypełniają one luki, które powstają w nasadzeniach bylin.

Istotną część książki poświęcona jest podstawowym zasadom stosowania i kształtowania odpowiednich kombinacji roślin do wybranych stanowisk. Stanowią one koncepcję udanych zestawień bylin. Autorzy książki określają je jako system modułów. Dla czterech wybranych typów stanowisk, względnie zakresów życia bylin (wolna powierzchnia, rabata, zadrzewienie, brzeg zadrzewień), szkicują autorzy dwa lub trzy moduły.

W ramach zakresu życia „Wolna powierzchnia: miejsca i światło w nadmiarze” wyróżnia się następujące moduły: „Moduł 1: Bujność łąki”; „Moduł 2: Żwir i słońce”; „Moduł 3: Nastrój prerii”. Natomiast w ramach środowiska życia „Rabata: Wspaniałość barw i barwne bogactwo kwiatów” wyróżnia się moduły: „Moduł 4: Barwne bogactwo kwiatów”; „Moduł 5: Mixed Borders”; „Moduł 6: Towarzysze róż”. Charakterystyczne jest stanowisko „Zadrzewienia: Cudowne miejsca cieniste”. Można tutaj wskazać następujące moduły: „Moduł 7: Czar lasu”; „Moduł 8: Elegancja w ciemnym zakątku”; „Moduł 9: Mistrzowie przeżycia”. Nieco odmienny charakter posiada stanowisko „Brzeg zadrzewienia: Gra ze światłem i cieniem”. Autorzy wskazują na następujące moduły: „Moduł 10: Barwne ulistnienie i barwne kwiaty”; „Moduł 11: Wiatr i pogoda”.

Dla modułu 1 idealne są słoneczne powierzchnie, które latem nigdy całkowicie nie wysychają. „Głównymi bylinami” są tutaj: liliowiec rdzawy (*Hemerocallis fulva*) i krwawnica pospolita (*Lythrum salicaria* ‘Robert’) lub ich zastępstwo wilczomlec Griffitha ‘Dixter’ (*Euphorbia griffitti* ‘Dixter’), krwiściąg lekarski (*Sanguisorba officinalis*). Moduł 2 obejmuje w pełni słoneczne stanowiska z popularnymi, suchymi glebami, gdzie latem może panować brak opadów. „Głównymi bylinami” są tutaj: miskant chiński ‘Adagio’ (*Miscanthus sinensis* ‘Adagio’), wielkokwiatowa dziewanna (*Verbascum densiflorum*), a także żelźniak Russela (*Phlomis russeliana*), czy krwawnik wiązówkowy ‘Coronation Gold’ (*Achillea filipendulina* ‘Coronation Gold’). Moduł 3 nosi charakterystyczne miano „Nastrój prerii”. Nie wymaga on dużej opieki – jest barwny i naturalny. Jego kwitnienie przypada na jesień.

Następnie omawiają autorzy trzy typowe rabaty bylinowe. Powstają one przez wieloletnie zabiegi ogrodnicze. Chodzi tutaj o „stare” byliny uprawiane w ogrodach wiejskich. Typowymi roślinami są m.in.: astry, kosańce, mak wschodni, tojad, liliowce,

tawułka (*Astilbe*). Zaliczamy tutaj moduły (4-6). Moduł 4 charakteryzuje się głównie ciepłymi barwami: czerwoną, żółtą oraz niebieską. Moduł 5 nawiązuje bezpośrednio do ogrodów angielskich, gdzie dominują tzw. mieszane rabaty („Mixed Borders”). Moduł 6 poświęcony jest roślinom towarzyszącym różom. Wiele takich bylin ma srebrzystowieliste ulistnienie.

Jasny cień albo półcień pod drzewami liściastymi albo krzewami dotyczą zakresu życia „Zadrzewienia”. Gleba jest najczęściej bardziej lub mniej wilgotna i próchnicza. W okresie wiosny pojawiają się dywany kwiatów, a liczne byliny leśne charakteryzują się wysoką tolerancją na korzenie sąsiednich drzew (moduły 7–9). Moduł 7 pokazuje, jak paprocie i byliny z ozdobnymi liśćmi wywołują wprost bajkowy nastrój leśny.

Moduł 8 nosi interesujący tytuł „Elegancja w ciemnych zakątkach”. Celem autorów jest rozjaśnienie cienistych zakątków przez jasno albo biało kwitnące byliny. Można otrzymać tutaj wprost zdumiewające efekty barwne w ciemnych i nieatrakcyjnych zakątkach. Jako „główne gatunki” wymienia się: pluskwicę prostą ‘White Pearl’ (*Cimicifuga simplex* ‘White Pearl’), serduszkę wspaniałą ‘Alba’ (*Dicentra spectabilis* ‘Alba’), a także tojad Fischera ‘Arendsii’ (*Aconitum carmichaelii* ‘Arendsii’). Moduł 9 zajmuje się „mistrzami przeżycia” – są to byliny przystosowane nie tylko do stanowisk z niewielką ilością światła, ale także do panującej tutaj zazwyczaj suszy.

Brzeg zadrzewień tworzy przejście pomiędzy wolną powierzchnią a zadrzewieniami. Takie obszary przejściowe znajdują się często w ogrodach przydomowych. Wiele roślin brzegów zadrzewień toleruje czasowe, a nawet silne nasłonecznienie, jak też krótkotrwałą suszę glebową. W ramach tego zakresu życia bylin wyróżniono dwa moduły. Cechą roślin tego modułu są barwne ulistnienia i barwne kwiaty (moduł 10). Do „głównych gatunków” zaliczamy: zawilec japoński ‘Rosenschale’ (*Anemone japonica* – Hybryde ‘Rosenschale’), piwonię chińską ‘Festiva Maxima’. Moduł 11 obejmuje rośliny, które nie tylko pasują do stanowiska półcienistego, ale także problemy pogodowe, a zwłaszcza kierunek wiatrów. Odnosi się to szczególnie do zachodniej strony budynków.

W części trzeciej podaje się zalecenia dla zachowania piękna bylin i utrzymania radości z posiadania ogrodów. W tym celu należy: prawidłowo sadzić byliny; zachowywać młodość bylin przez podział roślin; zachowywać ochronę w czasie zimy i nawożenia; zabiegi związane z cięciem i zapobieganiu samosiewowi; istotne znaczenie ma naturalna ochrona roślin; podpieranie i wspieranie wysokich bylin. Byliny na obszarach zagrożonych mrozami wymagają

odpowiednich działań profilaktycznych w postaci okrycia odpowiednimi materiałami. Zimą wielu bylinom może zagrażać przesuszenie. Wiele bylin wymaga cięcia wczesną jesienią.

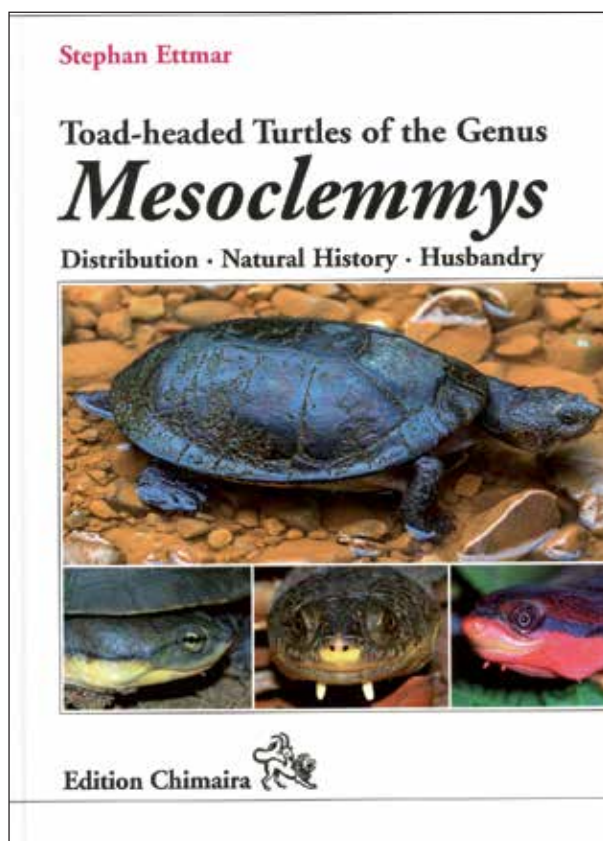
Książka Renate Hudak i Haralda Harazima zasługuje na uwagę polskich czytelników. Zalecenia zawarte w książce mogą być szybko wykorzystane –

z dużym pożytkiem – także w Polsce. Jej szybkie przetłumaczenie na język polski byłoby cenną pomocą dla miłośników ogrodów i bylin, a także dla ogrodników profesjonalistów.

Eugeniusz Kośmicki (Poznań)

e-mail: e.h.kosm@gmail.com

Stephan Ettmar: Toad-headed Turtles of the Genus *Mesoclemmys*: Distribution, Natural History, Husbandry. Edition Chimaira, Frankfurt am Main, 2019, ISBN 978-3-89973-442-3, 164 kol.fot., ss. 204, cena € 44,80.

Systematyka żółwi bokoszyjnych określanych jako żabiogłowy i ropuchogłówki ma długą i zagmatwaną historię. Dawniej do rodzaju *Phrynops* zaliczano 2 gatunki, zaś do 3 innych *Batrachemys*, *Mesoclemmys* i *Rhinemys* po jednym (Wermuth i Mertens, 1961). Dwa dalsze rodzaje opisali McCord i wsp. w 2001 r. – *Bufocephala* i *Ranacephala*. Dzisiaj do rodzaju *Phrynops* należą 4 gatunki, zaś do *Mesoclemmys* 10. Pozostał również jeden gatunek w rodzaju *Rhinemys* (*R. ruficeps*). W książce jednak traktowany jest zarówno jako *Rhinemys*, jak i na niektórych stronach *Mesoclemmys*. Systematyka tych żółwi przedstawiona jest w pierwszym rozdziale, w którym są nawet zdjęcia okazów muzealnych z XVIII i XIX

wieku. Nie zabrakło również kluczy do oznaczania wszystkich gatunków. Połowę monografii zajmują obszernie opisy poszczególnych gatunków, zawierające informacje o ich biologii, siedliskach i zasięgu występowania (opatrzone barwnymi mapkami), a całość bogato ilustrowana jest kolorowymi zdjęciami. Autor szeroko opisuje metody hodowli i rozmnażania, co może być pomocne również dla hodowców innych żółwi wodnych. Utarło się przekonanie, że hodowla żółwi z rodziny Chelidae jest łatwa, ale rozmnażanie trudne. Monografia jest podsumowaniem dwóch dekad doświadczeń w metodyce rozrodu tych żółwi. Ze względu na to, że są to dość duże zwierzęta, wymagają więc większych akwariów, co czasem może być kłopotliwe, np. puste szklane akwarium o wymiarach 150x60x60 cm i pojemności 540 litrów waży ponad 50 kg. Na końcu z kolei jest rozdział o nieopisanych jak dotąd taksonach i mieszańcach uzyskiwanych czasem w różnych hodowlach. Cytowana literatura liczy 10 stron i stanowi wyczerpujący przegląd wiedzy o tych żółwiach.

Stephan Ettmar jest absolwentem Uniwersytetu Wiedeńskiego i nie tylko zajmuje się żółwiami z rodziny Chelidae, ale hoduje również inne gady. Jego praca dyplomowa dotyczyła żółwi bokoszyjnych Gujany Francuskiej i stała się częścią niniejszej książki. Badania żółwi prowadził zarówno w naturze w Ameryce Południowej, jak i w licznych muzeach. Jest też redaktorem czasopisma *Sacalia*, które otrzymują członkowie Internationale Schildkröten Vereinigung.

Referencje

1. McCord, W.P., Joseph-Ouni, M., Lamar, W.W., 2001. A taxonomic reevaluation of *Phrynops* (Testudines: Chelidae) with the description of two new genera and a new species of *Batrachemys*. *Rev.Biol.Trop.* 49(2): 715-764.
2. Wermuth, H., Mertens, R. 1961. *Schildkröten, Krokodile, Brückenechsen*. Gustav Fischer Verlag, Jena.

Piotr Sura